

İLKÖĞRETİM 5. SINIF TÜRKÇE DERS KİTABINDAKİ DEYİM VARLIĞININ ÖĞRENCİLERİN ALICI SÖZ VARLIĞINA KATKISI

*Mediha MANGIR**

ÖZET

Ana dili, bireyin içinde doğup büyüdüğü aile ya da toplum çevresinde ilk öğrendiği dildir. Ana dili öğretiminde aile ve yakın çevre okul çağına kadar etkili olurken, eğitim kurumları aracılığıyla ana dili öğretimi daha sistemli bir hâl alır.

Türkiye’de ilköğretim okulları, ana dili öğretimini üstlenen eğitim kurumlarının başında gelir. Bu okullar, öğrencilere belirlenmiş bir program üzerinden ders kitapları aracılığıyla dilin anlama ve anlatma becerilerini kazandırmaya çalışırlar. İlköğretim Türkçe programına göre öğrenciler, aldıkları dil eğitimiyle, okuduklarını ve dinlediklerini anlayacak kadar okuma ve dinleme becerisi; isteklerini, duygularını ve düşüncelerini anlatacak kadar da konuşma ve yazma becerisi kazanmalıdır.

Türkçe ders kitabı, öğrencilerin dil becerilerini geliştirmelerinde önemli bir araçtır. Türkiye’de birçok öğrenci için okumaya yönelik etkinlikler sadece ders kitabındaki metinlerle sınırlıdır. Bu sebeple kitaplarda yer alacak metinler, Türkçenin söz varlığı öğelerinin iyi şekilde yansıtıldığı metinler olmalıdır. Kavramları ve belli durumları mecaz yoluyla anlatan deyimler, Türk kültürünün manevi parçalarından biridir. Sözlü kültürün bu önemli öğeleri, öğrencilerin söz varlığına sistemli bir şekilde kazandırılmalıdır.

İlköğretim 5. sınıf öğrencileri bilişsel gelişim olarak soyut dönemin başında değerlendirilirler. Bu dönem deyimlerin öğretilmesi, öğrencilerin alıcı söz varlığına kazandırılması için ideal zamandır. Ancak hangi deyimlerin öncelikli olarak öğretileceği Türkçe öğretim programında da açık olarak belirtilmemiştir.

Bu çalışmada, İlköğretim Türkçe 5 Ders Kitabı (2012)’nda yer alan deyimlerin tespit edilmesi ve deyimleşme dereceleri bakımından değerlendirilmeleri amaçlanmıştır. Bunun yanında, metinlerde derecelerine göre yer alan deyimlerin öğrencilerin söz varlıklarına katkısı üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türkçe eğitimi, İlköğretim 5. Sınıf Türkçe Ders Kitabı, deyimler, deyimleşme dereceleri.

* Yrd. Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü, El-mek: medihamangir@hotmail.com

THE EFFECT OF IDIOMS IN PRIMARY EDUCATION 5. GRADE TURKISH COURSE BOOK ON STUDENTS RECEPTIVE VOCABULARY

ABSTRACT

The mother tongue is the first acquired language by individuals in family and the society they born. While the family and inner circle are effective in teaching mother tongue until the school age, by the way of educational institutions this teaching becomes more systematic.

In Turkey primary schools are the leading institutions undertakes mother tongue teaching. These schools try to teach word attack skills by predetermined programs and course books. According to Primary Education Turkish program by means of the language education, students should have enough reading and listening skills to understand what they read and listen, and have enough speaking and writing skills to express their needs, emotions and ideas.

Turkish course book is an important means to develop student's language skills. In Turkey for a lot of students writing activities is limited with texts in the course books. Thus the text in course books should represent Turkish vocabulary in every respect. The idioms, which express concepts and some certain situations with metaphorically, are the intangible parts of the Turkish culture. These important components should be taught to children systematically.

The 5. Grade students are regarded at the beginning of formal operation as of cognitive development. This period is ideal to teach idioms and make these idioms permanent in their receptive vocabulary. But which idioms teach initially isn't indicated obviously in Turkish Curriculum.

In this study, ascertaining the idioms in Turkish course book (2012) and evaluation of them in terms of their being idiom process. Moreover the contribution of these idioms (according to their type) to texts in Turkish course book will be discussed.

Key Words: Turkish education, the primary education 5. grade Turkish course book, idioms, idiom types according to their process of being idiom.

1. Giriş

Ana dili, bireyin içinde doğup büyüdüğü aile ya da toplum çevresinde ilk öğrendiği ya da edindiği dildir (Vardar 2002: 17, Baştürk 2004). Ana dili öğretiminde aile ve yakın çevre okul çağına kadar etkili olurken, eğitim kurumları aracılığıyla ana dili öğretimi daha sistemli bir hâl alır. Farklı çevrelerden, özellikle farklı ağızlarla gelen bireylerin ana dillerini standart biçimiyle öğrenmelerinde eğitimin birleştirici özelliği önemli rol oynar.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/4, Fall, 2012

Ana dili, bir toplumu diğerlerinden ayıran, kültür ile beslenen ve kültürü besleyen, ayrıca kültürel değerleri nesilden nesile aktaran millî bir öğedir. Bu özelliği dolayısıyla da her dönemde toplumlar, ana dillerini toplumun bütün bireylerine öğretme çabası içinde olmuşlardır.

Türkiye’de ilköğretim okulları, ana dili öğretimini üstlenen eğitim kurumlarının başında gelir. Bu okullar, öğrencilere belirlenmiş bir program üzerinden ders kitapları aracılığıyla dilin anlama ve anlatma becerilerini kazandırmaya çalışırlar. İlköğretim Türkçe Programına göre öğrenciler, aldıkları dil eğitimiyle, okuduklarını ve dinlediklerini anlayacak kadar okuma ve dinleme becerisi; isteklerini, duygularını ve düşüncelerini anlatacak kadar da konuşma ve yazma becerisi kazanmalıdır. (MEB 2005)

Türkiye’de kitap okuma alışkanlığının ideal seviyede olmadığını yapılan birçok araştırma göstermektedir. Çok farklı sebeplerle okumayı bir yaşam biçimi ve alışkanlık hâline getiremeyen çocuklar, okulda ders kitabı aracılığıyla onlara sunulan metinleri okumak zorundadırlar. Bu yüzden, seçilen metinler çocukların anlama ve anlatma dil becerilerini olumlu yönde etkileyecek ve söz varlıklarını zenginleştirecek nitelikte olmalıdır. Ayrıca bu metinler, Türk dilinin inceliklerini ve diğer dillerden - kültürel unsurlar bakımından- farkını ortaya koyan söz varlığı öğelerini (atasözleri, deyimler, ikilemeler, kalıp sözler vb.) de içermelidir. Özellikle atasözleri ve deyimler toplumun kültürel değerlerini yansıtan sözel unsurlardır. Çocuklar bilişsel ve duyuşsal gelişimlerine uygun olarak, metinler aracılığıyla bu öğelerle karşılaştırılmalıdır.

Bu çalışmanın amacı 2005 Türkçe Öğretim Programı’na göre hazırlanmış İlköğretim Türkçe 5 Ders Kitabı’ndaki (2012) metinlerde geçen deyim varlığını tespit etmek, bunların kazandırılmasında izlenen yolu değerlendirmek ve önerilerde bulunmaktır.

2. Deyimler

Deyimler, (Alm. ausdruck, redensart; Fr. locution; İng. locution, idiom; Osm. tabir), bir kavramın, bir durumun anlatımını çekici kılan; çoğunlukla gerçek anlamları dışında kullanılan özel bir yapı durumundaki kalıplaşmış sözler ya da cümlelerdir (Korkmaz 1992: 43, Vardar 2002: 71, Hatiboğlu 1982: 194, Aksoy 1988: 52, Aksan 1998c: 35).

Belli durumlar karşısında az sözle çok şey ifade etme gücü olan deyimler, anlatım kalıplarıdır. Atasözleri ders ve öğüt vermek, yol göstermek için gerçekleri bildirirken deyimler, kavramları mecaz yoluyla, anlatım güzelliği ve özgünlüğü içinde belirtirler. Deyimler, akıl gücü olmaktan çok anlatım gücüdür. (Aksoy 1988: 40-43, Hatiboğlu 1963-64: 471)

Deyimler, genel kural niteliği taşımaz, bunun yerine yalnızca özel bir durum karşısında doğru kabul edilir ve öylece kullanılırlar. Ayrıca deyimler, genellikle bir öyküye, bir efsaneye veya vakaya dayanır. Deyimlerin ortaya çıkışlarında, bazı kişilerle ilgili anılar ve hikâyeler, tarihten alınmış olaylar da önemli bir yer tutar. (Pala 2005: X) İnsanlar arasında meydana gelen olayları güzel anlatımla açıklayan deyimler, çok eskiden günlük yaşam sırasında dünyaya gelmiştir. (Hamidov 2012: 831)

Dilin söz varlığı içinde yer alan deyimlerin incelenmesi sözcükbilimin (lexicology) kapsamındadır. Ancak deyimlerle ilgili Türkiye’de yapılan çalışmaların önemli bir bölümü derleme niteliğindedir. Bunların bir kısmında deyimleri sınıflandırma denemeleri de yapılmıştır (Özön 1943, Aksoy 1988, Püsküllüoğlu 1998, Parlatur 2008, Hatiboğlu 1982, Aksan 1993-1996, Subaşı 1988)

Bu çalışmalardan özellikle Leyla Subaşı’nın çalışması, dilbilimi disiplini çerçevesinde hazırlanmış bir sınıflandırmadır. Subaşı, Türkçede deyimleri, deyimleşme dereceleri bakımından üç başlıkta inceler. Buna göre:

Turkish Studies

1. *Tam deyimler ya da birinci dereceden deyimler*: Bu tür deyimlerde parçaların anlamlarıyla bütünü anlamı arasında doğrudan hiçbir ilişki bulunmaz. Kelimeler deyimleşme olgusuna girerken göndergesel anlamlarını bırakarak deyim anlamı kazanırlar. *Arpa ekim dari çıktı, atla arpayı dövüştürmek, çevir kazı yanmasın, dilli düdüük* vb. tam deyimlere örnektir.

2. *Yarı deyimler ya da ikinci dereceden deyimler*: Deyimlik anlam yapılanmasındaki göstergelerden biri ya da birkaçı yan anlamlıdır. Örneğin, *adam kılığında* deyiminde *adam* ve *kılığında* olmak üzere iki gösterge bulunmaktadır. Bunlardan *adam* göstergesi yan anlamlıdır. Bu göstergenin gönderimi 'işe yarar kimse' kavramına yöneliktir. İkinci gösterge, *kılığında* ise göndergesel anlamlıdır. Bu tür deyimlerde, yan anlamlı gösterge kendi anlamıyla birlikte ikinci ögenin göndergesel anlamını da deyim anlamı içine taşımaktadır. *Adam olmak, ağız değiştirmek, başa geçmek, boy göstermek* vb. ikinci dereceden deyimler arasındadır.

3. *Üçüncü dereceden deyimler*: Deyimleşmenin en zayıf olduğu deyimlerdir. Deyimlik anlam yapılanması içindeki göstergeler, yan anlamlı olma özelliğini gösterirler. Deyimleşme olgusunda da bu yan anlamlı göstergeler anlamlarını koruyarak deyimleşmeye dâhil olurlar. Bir başka ifadeyle, deyim anlamı, göstergelerin deyimlik anlam yapılanmasındaki yan anlamları toplamına eşittir. Bu durumda, deyim yapısının belki de en önemli özelliği olan parçaları aşan bütüne ait anlam, üçüncü dereceden deyimlerde oluşmaz. Örneğin, *adamına düşmek* deyiminde *adam* göstergesi 'iş bilen kimse', *düşmek* göstergesi de 'rastlamak' yan anlamlarını taşımaktadır. Bu yan anlamların toplamı bizi kolaylıkla deyim anlamına götürecektir. *Adamdan saymak, dar kafalı, başına ekşimek, kafa yormak* vb. üçüncü dereceden deyimler arasında yer almaktadır (Subaşı 1988: 54-60).

Türkçe, deyimler yönünden zengin bir dildir. Bu durum Türk toplumunun hayatı algılayışının, dünyaya bakış tarzının ne kadar çeşitli olduğunu gösterir. Kültürün söze dayalı manevi değerlerinden biri olan deyimler, toplumun felsefesini yansıtan özlü sözler olarak hem anlatıma zenginlik katması hem de kültür unsurlarını geçmişten günümüze taşınması bakımından son derece önemlidir. Bu sebeple, yeni kuşakların bu mirastan haberdar olmaları ve ona sahip çıkmaları sağlanmalıdır. Deyimler, ancak sistemli ana dili eğitim faaliyetleriyle çocuklara kazandırılabilir. Bu faaliyetler de ilköğretim okullarında okutulan Türkçe dersinde yürütülmektedir. (Özbay-Melanlıoğlu 2009: 10)

3. 2005 Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda (1-5. Sınıflar) Deyim Öğretimi

Bir dilin söz varlığı, o dilin yalnızca sözcüklerinin değil, deyimler, kalıp sözler (ilişki sözleri), kalıplaşmış sözler, atasözleri, terimler ve çeşitli anlatım kalıplarının oluşturduğu bir bütündür. Ayrıca söz varlığı, dildeki seslerin simgeler, göstergeler olarak bir arada bulunmalarının yanı sıra o dile mensup toplumların dünya görüşünün yansıtıcısı, maddi ve manevi kültürünün bir görüntüsü durumundadır. (Aksan 1996: 9) Bu nedenle ana dili öğretim programlarında söz varlığı öğelerini kazandırma çalışmalarına yer verilmelidir.

Türkçe dersi, öğrencilere temel söz varlığını kazandırmada ayrı bir yerdedir. Temel söz varlığı içinde kalıplaşmış anlatım özelliğinin yanında kültürel değerleri de barındıran deyimler, 2005 Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda hedeflenen kazanımlara ulaşabilmek için yapılan etkinliklerde atasözleriyle beraber ele alınmıştır.

2005 Türkçe Dersi (1-5.Sınıflar) Öğretim Programında deyimlerle ilgili ifadeler şu şekilde sıralanabilir:

Programın Genel Amaçlar bölümünde öğrencilerin, "Dinleme, okuma, konuşma, yazma, görsel okuma ve görsel sunu becerilerini geliştirerek Türkçeyi sevmeleri, doğru ve etkili kullanmaları, metinler arası okuma becerilerini geliştirerek söz varlıklarını zenginleştirmeleri, millî,

manevî, ahlakî, tarihî, kültürel, sosyal, estetik ve sanatsal değerlere önem vermeleri, yazılı ve sözlü ürünlerle Türk ve dünya kültürünü tanımaları” hedeflenmektedir. (MEB 2009: 12)

Programın dinleme becerisine yönelik kazanımlarında, deyimlerle ilgili olarak “Dinlediklerinde geçen bilmediği kelimelerin anlamlarını tahmin eder, kelimelerin gerçek ve mecaz anlamlarını ayırt eder.” ifadeleri yer alır. (MEB 2009: 98)

Programın konuşma becerisine yönelik kazanımlarında da deyimlerle ilgili şu ifadeler yer alır: “Kelimeleri yerinde ve anlamına uygun kullanır, konuşmasında söz varlığını ve yeni öğrendiği kelimeleri kullanır.” (MEB 2009: 101-102)

Programın okuma becerisine yönelik kazanımlarında ise deyimlerle ilgili olarak, “Metinde verilen ipuçlarından hareketle karşılaştığı yeni kelimelerin anlamlarını tahmin eder, bilmediği kelimelerin anlamlarını araştırır, kelimelerin gerçek, mecaz ve terim anlamlarını ayırt eder.” (MEB 2009: 106-108) ifadeleri geçer.

Programın yazma becerisine yönelik kazanımlarında da deyimlerle ilgili olarak şu ifadeler rastlanır: “Kelimeleri yerinde ve anlamına uygun kullanır, yazılarında yeni öğrendiği kelimeleri kullanır, söz varlığından yararlanır.” (MEB 2009: 112)

Bu tespitlerden hareketle 2005 Türkçe Dersi Öğretim Programında (5. Sınıflar) deyimlerin öğretimine yönelik açık bir ifadenin yer almadığı söylenebilir. Bu programın kazanımlar bölümünde atasözleri ve deyimlerin öğretimine yönelik kazanım cümleleri kullanılmamıştır. (Dağcı 2010: 109) Özbay ve Melanlıoğlu da 6.-8. sınıflara yönelik çalışmalarında aynı sonuca ulaşmışlar, 6.-8. sınıflara deyimlerin öğretilmesi noktasında değerlerden yararlanmayı önermişlerdir. (2009: 13) Ancak Türkçe Dersi Öğretim Programı’nda öğrenciye kazandırılması gereken değerler konusunda da eksiklik tespit edilmiş, (Şen 2008: 768), (Özbay-Melanlıoğlu 2009) bu noktada 2005 Sosyal Bilgiler (6-7) Öğretim Programı’ndan faydalanılması uygun görülmüştür.

Öğrencilerin alıcı söz varlığı, okuma ve dinleme becerileriyle beslenirken, üretici söz varlığı, yazma ve konuşma dil becerileriyle ortaya çıkar. Türkçe ders kitaplarındaki metinler, öğrencilerin alıcı söz varlığına katkıda bulunan birincil araçlardır. Bu nedenle, seçilen metinler öğrencilerin fiziksel, bilişsel, ruhsal ve sosyal gelişimlerine uygun olmalıdır. İlkokul 5. sınıfta okuyan öğrenci, Piaget’e göre bilişsel (zihinsel) gelişim açısından somut işlemler dönemi (7-11 yaş) sonu ile soyut işlemler döneminin (11-18 yaş) başında yer alır. Bu durumda, 5. sınıftaki öğrenciler somut varlıklarla problem çözer, soyut kavramları anlamakta güçlük çeker ve öğretimlerinde somuttan soyuta bir yol izlenmelidir. (Ersanlı 2012: 119-120)

Deyimler, mecaz anlatım içeren söz kalıpları olarak çoklukla soyut anlam ifade ederler. Bu yüzden, 11 yaş bir başka ifadeyle 5. sınıf dönemi deyimlerin öğretilmeye başlanması için ideal olan zamandır. Bayraktar ve Yaşar (2005) yaptıkları çalışma ile deyimlerin öğretilmesinde, hikâyelerden ve resimlerden yararlandığında başarının daha yüksek olduğu sonucuna varmışlardır. Bayraktar ve Yaşar, ayrıca ders kitaplarında öğrencilerin yaş düzeylerine uygun deyimlere yer verilmesini, öğrencilerin seviyesine uygun olmayan deyimleri öğretmek yerine kullanımı sık olan deyimlerin öğretilmesini ve kazandırılması hedeflenen deyimlerin birkaç metinde tekrar edilmesini önerirler. (2005: 10-11)

4. 2005 Türkçe Dersi Öğretim Programına Göre Hazırlanmış İlköğretim 5. Sınıf Türkçe Ders Kitabındaki Deyimler

Temel söz varlığı, önce aile ve yakın çevre tarafından daha sonra da örgün eğitim kurumları tarafından sistemli bir şekilde kazandırılır. Özellikle Türkçe dersi kapsamında, ders kitabındaki çeşitli metinler ve etkinlikler aracılığıyla çocukların alıcı söz varlıkları

zenginleştirilmeye çalışılır. Dil gelişimine paralel oluşturulmuş kitaplar, ana dilinin söz varlığı unsurlarını edinmede önemli bir yere sahiptir.

Bu çalışmada “İlköğretim Türkçe 5 Ders Kitabı’nda (2012)” yer alan metinler incelenmiştir. Kitapta 8 tema içinde - her temada 5 metin olmak üzere- 40 metin yer alır. Bu metinlerden 16’sı “Serbest Okuma Metni”dir. Geçen yıl kullanılan kitaba göre metinlerin sayısında -her temada 1 metin olmak üzere- azalma tespit edilmiştir. Kitaptan çıkarılan metinler “Dinleme Metinleri”dir.

“İlköğretim Türkçe 5 Öğrenci Çalışma Kitabı’nda (2012)*” yer alan çeşitli etkinliklerle deyimlerin öğretilmesi amaçlanmıştır. Bu etkinliklerden bazıları şunlardır:

Etkinlik: Aşağıdaki kelime ve kelime gruplarını kullanarak birer cümle yazınız.

rihtım:.....

yamaç:.....

dudak bükme:.....

bir işe girişmek:.....

rahat uyumak: (Tema: Birey ve Toplum, Öğrenci Çalışma Kitabı, s. 17)

Burada deyimler, kelimelerin ve kelime gruplarının cümle içinde kullanılarak öğretilmesi etkinliği içinde kazandırılmaya çalışılmıştır.

Etkinlik: a) Aşağıda anlamları verilen kelimeleri bulmacadaki uygun yerlere yerleştiriniz.

1. Başka bir yorumu olmayan (su götürmez)
2. Belirlemek(saptama)
3. Acımak, üzölmek(hayıflanma)
4. Kuruntu(vesvese)
5. Mübalağa etmek(abartma)
6. Derde çare olmak(ilaç olma)
7. Ustalık, hüner(marifet)
8. Sözle ifade etmek(dile getirme)
9. Ne yapacağını şaşırarak(eli ayağı dolaşmak)
10. Önermeköneride bulunma)
11. Görmemiş gibi davranmak.....(görmezden gelme)

b) Deyimleri belirleyerek aşağıya yazınız.

..... (Tema: Birey ve Toplum, Öğrenci Çalışma Kitabı, s. 19)

* İlköğretim Türkçe 5 Ders Kitabı’nda (2012), geçen yıl kullanılan kitaptan farklı olarak “Dinleme Metinleri”nin yer almadığını ifade etmiştik. Ancak, bu yıl hazırlanan İlköğretim Türkçe 5 Öğrenci Çalışma Kitabı’nda (2012) “Dinleme Metinleri”nin etkinliklerine yer verildiği tespit edilmiştir. Metin olmadığı halde metinle ilgili etkinlik hazırlamak elbette doğru olmayacaktır. Bu durum bize, kitaptaki bu etkinliklerin sehven basıldığını düşündürmektedir.

Bu etkinlikte de, anlamları verilen 11 kelimenin tespitinde 5 deyim anlamına ve bu deyimlerin bulunmasına yönelik bir çalışma görülür.

Etkinlik: Aşağıdaki öyküyü okuyunuz. Bu öyküde anlatılan deyimle okuduğunuz metindeki deyim anlam bakımından karşılaştırınız.

“Geçti Bor’un Pazarı” deyiminin hikâyesi. (Tema: Birey ve Toplum, Öğrenci Çalışma Kitabı, s. 21)

Bu etkinlikte, kazandırılması hedeflenen deyimler, hikâye aracılığıyla öğretilmeye çalışılmıştır.

Etkinlik: Karışık olarak verilen kelimeleri bir araya getirerek çemberde saklı deyimleri bulunuz.

ihamet - yanmak – yolyol göstermek

merhem - hak - dilihakkını vermek

ödemek – olmak – tutulmakmerhem olmak

emanete - hakkını – göstermek.....hak etmek

helal – etmekdili tutulmak (Tema: Birey ve Toplum, Öğrenci Çalışma Kitabı, s. 27)

Burada da kelimeleri karışık şekilde verilmiş deyimlerin düzenlenerek öğretilmesi hedeflenmiştir.

Öğrenci Çalışma Kitabı’ndan alınan örneklerde görüldüğü gibi deyimler, çeşitli etkinliklerle öğrencide kalıcı hale getirilmeye çalışılmaktadır.

Aşağıda “İlköğretim Türkçe 5 Ders Kitabı (2012)”nda yer alan metinlerin deyim varlığı ortaya konmuştur.

Alıcı Söz Varlığına

Metin Adı

Kazandırılması Öngörülen Deyim

1. TEMA: BİREY VE TOPLUM

Uçurtma (s.10)

(öğleyi) zor etmek

(Öyküleyici Metin)

akıllılık etmek (olmak)

dudak bükmek

işi şansa bırakmamak

kalbi çarpmak

korktuğu başına gelmek

söze karışmak

yalpa yapmak (vurmak)

Turkish Studies

Pireyi Deve Yapmak (s.14) (<i>Bilgilendirici Metin</i>)	dile getirmek eli ayağı dolaşmak görmezden gelmek pireyi deve yapmak su götürmez
Öğretmen (s.16) (<i>Şiir</i>)	canı yanmak dili tutulmak hakkı ödenmez yol göstermek
Şeker Dede (s.18) (<i>Serbest Okuma Metni</i>)	içi rahat et(me)mek (birinin) içini sarmak
Semender Toplantısı (s. 23) (<i>Serbest Okuma Metni</i>)	(bir şey veya bir şeyi) suya düşmek göz atmak hayal (düş) kırıklığına uğramak katıla katıla gülmek kem küm etmek şakaya vurmak ters ters bakmak
2. TEMA: ATATÜRK	
Merhaba Asker (s. 30) (<i>Öyküleyici Metin</i>)	harekete geçirmek hatırını sormak ümitsizliğe düşmek zemin hazırlamak
Atatürk'ün Çalışmaları (s.34) (<i>Bilgilendirici Metin</i>)	(bir şeyden) zevk almak (duymak) gece gündüz (çalışmak) yol göstermek

Turkish Studies

Atatürk'le Doğuş (Şiir)	yok
Atatürk ve Türk Dili (s.39) (Serbest Okuma Metni)	(birine) borçlu bulunmak (olmak) dile getirmek kendini göstermek
O Mustafa Kemal'di (s.43) (Serbest Okuma Metni)	beli bükülmek destan yazmak eli kalem tutmak yüreği kan ağlamak

3. TEMA: SAĞLIK VE ÇEVRE

Çöp Ev (s. 46) (Öyküleyici Metin)	akan sular durmak kafasını kurcalamak köşeye sinmek rahat bırakmamak(vermemek) üstüne üstüne gelmek(gitmek)
--------------------------------------	---

Tırtıldan Kelebeğe (s. 50) (Bilgilendirici Metin)	kendini hissettirmek
--	----------------------

Orman Konuşuyor (s. 52) (Şiir)	yok
--------------------------------	-----

Yeterli ve Dengeli Beslenme (s. 54) (Serbest Okuma Metni)	sahip çıkmak uzak durmak
--	-----------------------------

Kanatlı Bal Kutusu (s. 56) (Serbest Okuma Metni)	başından (boyundan) büyük işlere girişmek
---	--

4. TEMA: DEĞERLERİMİZ

Dilim Dilim Güzel Dilim (s. 60) (Öyküleyici Metin)	(bir işe) burnunu sokmak (bir şey) çığrından çıkmak (bir şeye) gözü takılmak (birine) hak vermek
---	---

Turkish Studies

	(birinin) başına gelmek
	(birinin) burnunun dibinde
	canını sıkmak
	dili dönmek
	farkına varmak
	göze almak
	gözleri parlamak (ışıldamak)
	gözünden kaçmak
	hava atmak
	iyi karşılamak
	kafası karışmak
	özen göstermek
	ters ters bakmak
	uygun düşmek
	yara almak
Hacı Bektaşî Veli (s.66) (Bilgilendirici Metin)	(bir yere) yolu düşmek
	dikkat çekmek
	el ele vermek
	özen göstermek
	ümit vermek
	yola (yollara) düşmek
	yola çıkmak
Türkiye (s. 70) (Şiir)	destan yazmak
	dize gelmek
	eli kalem tutmak
	nöbet tutmak
	omuz omuza
	türkü yakmak
Karagöz Baba ile Hacivat Usta (s. 72) (Serbest Okuma Metni)	(birinin) üstüne yıkmak
	bit yeniği
	dalga geçmek
	ezilip büzölmek

Turkish Studies

Tekerlemeci Dayı (s.74) (Serbest Okuma Metni)	haksız yere kabak (birinin) başına patlamak taban tabana zıt (karşıt) apar topar fırsatı kaçırmamak hoşa gitmek iç çekmek
--	--

5. TEMA: DÜNYA'MIZ VE UZAY

Küçük Kar Tanesi (s. 80) (Öyküleyici Metin)	boş gözlerle bakmak içi içine sığmamak neye uğradığını şaşırarak tadını çıkarmak
Uzayda Yaşam (s. 84) (Bilgilendirici Metin)	çekici gelmek işten bile değil karşı koymak uyum sağlamak
Ay'da Bir Küçük Serçe (s. 88) (Şiir)	(bir şeyin) keyfini çıkarmak hayal (düş) kurmak pes etmek
Güzel Bulut (s. 92) (Serbest Okuma Metni)	yok
Uzay Teleskobu ve Edwin Powell Hubble (s. 94) (Serbest Okuma Metni)	(bir işe) dört elle sarılmak (girişmek) moralini bozmak uyku tutmamak ün kazanmak

6. TEMA: GÜZEL ÜLKEM TÜRKİYE

Burada Dur (s. 98) (Öyküleyici Metin)	ele geçirmek er geç şekil almak yarından tezi yok
Dört Mevsimde Dört Güzellik: Abant (s.100) (Bilgilendirici Metin)	dört dörtlük hayran bırakmak (etmek) kendine çekmek tadına doyum olmamak
Güzel Yurdum Türkiye'm (s. 102) (Şiir)	dümen kırmak hayran etmek (bırakmak)
Anadolu Sevgisi (s. 104) (Serbest Okuma Metni)	yok
Bin Pınarlı İda Dağı'nın Etekleri: Zeytinli (s. 106) (Serbest Okuma Metni)	eser bırakmamak fikir vermek işi yokuşa sürmek mola vermek vur patlasın çal oynasın yola koyulmak

7. TEMA: YENİLİKLER VE GELİŞMELER

Her Şey Bir Uçurtmayla Başladı (s. 110) (Öyküleyici Metin)	elinden iyi (her) iş gelmek gece gündüz tadına varmak
Bir Tıkla Elektronik Posta (s. 112) (Bilgilendirici Metin)	fark etmek
Bilgi Çağı (s. 114) (Şiir)	yok
Bilim ve Teknoloji (s. 116) (Serbest Okuma Metni)	baş tacı ışık tutmak temel atmak

Güneş'in Doğduğu Her Yer (s. 118) (Serbest Okuma Metni)	başı dönmek dikkat kesilmek gözü yollarda kalmak yolunu tutmak yüzünde (yanağında) güller açmak
--	---

8. TEMA: GÜZEL SANATLAR

Çocuk Doğru Söyledi (s. 122) (Öyküleyici Metin)	(birine) hak vermek (birinin) sesi çıkmamak (biriyle) boy ölçüşmek el birliği etmek gözüne kestirmek ölçüp biçmek zora koşmak
--	---

Şu Heykellere Bak (s. 126) (Bilgilendirici Metin)	yol almak yol göstermek
--	----------------------------

Sinema'ya Gitme Günü (s. 128)	gözleri dolmak
-------------------------------	----------------

Küçük Ebru Ustası (s. 130) (Serbest Okuma Metni)	yok
---	-----

Sanat Eğitimi (s. 132) (Serbest Okuma Metni)	yok
---	-----

5. Sonuçlar ve Öneriler

a) Metinler tarandığında deyimlerin daha çok öyküleyici metinlerde yer aldıkları tespit edilmiştir. Bilgilendirici metinler, amaçları gereği kelime ve kelime gruplarının genellikle temel anlamlarıyla kullanıldığı metinlerdir. Ancak az sayıda da olsa bilgilendirici metinlerde de deyimlerin yer aldıkları görülür.

b) Her temada, "Serbest Okuma Metinleri" dışında, 1 bilgilendirici metin, 1 öyküleyici metin, 1 de şiir yer alır. Metin sayıları açısından belli bir standart yakalandığı halde deyimlerin temalara ve metinlere göre orantılı şekilde dağılmadığını ifade etmek gerekir.

(“Birey ve Toplum” temasında 26, “Atatürk” temasında 14, “Sağlık ve Çevre” temasında 8, “Değerlerimiz” temasında da yaklaşık 43 deyim tespit edilmiştir.)

c) İlköğretim Türkçe 5 Ders Kitabı’nda (2012) yer alan deyimlerin sayısı (yaklaşık 145), somut dönemden soyut döneme henüz geçmekte olan öğrenciler için fazladır. Daha az sayıda ve tekrarlanan deyimler, bu dönemdeki çocukların alıcı söz varlığı açısından daha verimli olacaktır.

d) Metinlerde, birkaç deyim dışında, deyimlerin tekrarlanmadığı gözlenmiştir. Oysa yeni öğrenilen bilgilerin kalıcı hale gelmesi bir başka deyişle kazandırılması hedeflenen deyimlerin öğrencinin üretici söz varlığına dönüşebilmesinde tekrarın ve alıştırmamanın önemi çok büyüktür. Metinlerde, ancak birkaç deyim tekrar edildiği söylenebilir.

destan yazmak - 2.Tema: Atatürk, 4.Tema: Değerlerimiz

eli kalem tutmak – 2.Tema: Atatürk, 4.Tema: Değerlerimiz

(birine) hak vermek – 4. Tema: Değerlerimiz, 8. Tema: Güzel Sanatlar

e) Leyla Subaşı (1988), tam deyimler ya da birinci dereceden deyimlerde parçaların anlamlarıyla bütünün anlamı arasında doğrudan hiçbir ilişki bulunmadığını, kelimelerin deyimleşme olgusuna girerken göndergesel anlamlarını bırakarak deyim anlamı kazandıklarını ifade eder. *Arpa ekim dari çıktı, atla arpayı dövuştürmek, çevir kazı yanmasın, dilli düdüük* deyimlerini örnek olarak verir. Bu deyimler mecazın ve soyut ifadenin etkili oldukları deyimlerdir. Bu durumda tam deyimlere ya da birinci dereceden deyimlere İlköğretim Türkçe 5 Ders Kitabı’nda yer verilmemelidir ya da az sayıda olmasına dikkat edilmelidir. Bayraktar ve Yaşar (2003)’te bunu destekleyecek sonuçlara ulaşmışlardır. Buna göre, “dananın kuyruğu kopmak, tükürdüğünü yalamak, ağzına bir parmak bal çalmak” deyimlerinin defalarca tekrar edilmesine rağmen öğrenciler tarafından anlaşılmadığını ifade etmişlerdir. (2003: 16) Bu deyimler, tam deyim sınıfında yer alan deyimlerdir.

f) İlköğretim Türkçe 5 Ders Kitabı’nda (2012) yer alan metinlerde birinci dereceden deyimler tespit edilmiştir: *kabak (birinin) başına patlamak, bit yeniği, pireyi deve yapmak vb.*

Tam deyimlerin sayısı ikinci ve üçüncü dereceden deyimlerin sayısına oranla azdır. Bu tutum alıcı kitle açısından olumludur, ancak kazandırılması hedeflenen bu tam deyimlerin farklı metinlerde tekrarı, öğrenmeyi daha kalıcı ve etkili kılacaktır.

g) İlköğretim Türkçe 5 Ders Kitabı’nda (2012) “*el birliği etmek, dudak bükmek, eli ayağı dolaşmak, suya düşmek, beli bükülmek, destan yazmak, eli kalem tutmak, dize gelmek, iç çekmek, başı dönmek, fikir vermek, yol göstermek, uzak durmak, gözleri dolmak, dili dönmemek, (bir işe) burnunu sokmak*” vb. ikinci ve üçüncü dereceden birçok deyim tespit edilmiştir. Bu deyimlerde parçalardan en az birinin bütünün anlamını etkilediği görülür, bu durum deyimleşme olgusunun derece olarak daha da zayıfladığının göstergesidir. Soyut döneme henüz geçmiş olan öğrencinin alıcı söz varlığına öncelikli kazandırılması gereken deyimler de bunlardır. Ancak bu deyimlerin çoğunun ders kitabında sadece bir kez yer aldığı tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

AKSAN, Doğan. 1993. **Türkçenin Gücü**. Ankara: Bilgi Yayınevi.

AKSAN, Doğan.1996. **Türkçenin Sözcük Varlığı**. Ankara: Engin Yay.

AKSAN, Doğan. 1998c. **Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim III**. Ankara: TDK Yay.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/4, Fall, 2012

- AKSOY, Ömer Asım. 1988a. **Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü**. Atasözleri Sözlüğü. İstanbul: İnkılâp Yay.
- AKSOY, Ömer Asım. 1988b. **Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü**. Deyimler Sözlüğü. İstanbul: İnkılâp Yay.
- BAĞCI, Hasan. 2010. “İlköğretim 5. Sınıf Öğrencilerinin Atasözlerini ve Deyimleri Algılama Düzeyi”, **TÜBAR XXVII**, Bahar, s. 91-110.
- BAŞTÜRK, Mehmet. 2004. **Dil Edinim Kuramları ve Türkçenin AnaDili Olarak Edinimi**, Ankara: PegemA Yay.
- BEYDOĞAN, H. Ö. 2001. “Dil Öğretim Yaklaşımlarına Göre Çocukta Anadili Edinimi Gelişimi”, **A.T.Ü. KKEFD Dil Edinimi ve Dil Öğretimi Özel Sayısı**, s.5.
- BAYRAKTAR, N.-YAŞAR, F. Ö.2005. “İlköğretim I. Kademe V. Sınıfta Deyim Öğretimine İlişkin Uygulamalar ve Deyim Öğretimine Yeni Bir Yaklaşım”, **Dil Dergisi**, s.127. s. 7-19.
- ERSANLI, Kurtman. 2012. **Davranışlarımız**, Samsun: Cantekin Mat.
- HAMİDOV, Hayrullah. 2002. “Türkçede İnsan İlişkileriyle İlgili Deyimler”, **Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi**, S.610, s. 831-835.
- HATİBOĞLU, Vecihe. 1963-64. “Atasözleri ve Deyimler” **Türk Dili**. C. 13. S. 152. s. 469-471. Ankara. TDK Yay.
- HATİBOĞLU, Vecihe.1982. **Türkçenin Sözdizimi**. Ankara: Ankara Üniv. Basımevi.
- KORKMAZ, Zeynep. 1992. **Gramer Terimleri Sözlüğü**, Ankara: TDK Yay.
- MEB. 2009. **İlköğretim Türkçe Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu** (1-5. Sınıflar), Ankara: Devlet Kitapları Müd. Basım Evi.
- MEB. 2012. İlköğretim Türkçe 5 Ders Kitabı, Ankara: MEB Yay.
- MEB. 2012. İlköğretim Türkçe 5 Öğrenci Çalışma Kitabı, Ankara: MEB Yay.
- ÖZBAY, M.- MELANLIOĞLU, D. 2009. “Türkçe Eğitiminde Deyimlerin Öğretme Öğrenme Süreci Bakımından Değerlendirilmesi”, **Milli Eğitim Dergisi**, S.181, Kış, s.8-20.
- ÖZÖN, Mustafa Nihat. 1943. **Türkçe Tâbirler Sözlüğü**. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- PALA, İskender.2005. **İki Dirhem Bir Çekirdek**, İstanbul: Kapı Yay.
- PARLATIR, İsmail. 2008. **Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü**. Ankara: Yargı Yayınevi.
- PÜSKÜLLÜOĞLU, Ali. 1998.**Türkçe Deyimler Sözlüğü**. Ankara: Arkadaş Yay.
- SUBAŞI, Leyla. 1988. **Dilbilimi Açısından Deyim Kavramı ve Türkiye Türkçesindeki Örneklerin İncelenmesi**. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. A. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Batı Dilleri ve Edebiyatları (Dil Bilimi) Anabilim Dalı. Ankara.
- ŞEN, Ülker (2008). “Altıncı Sınıf Türkçe Ders Kitaplarındaki Metinlerin İlettiği Değerler Açısından İncelenmesi”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Volume 1/5, Fall, s. 763-779.
- VARDAR, Berke yönetiminde. 2002. **Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü**. İstanbul: ABC Kitabevi.